

Abdüsselâm Tedmürî), Beyrut 1419/1999, III, 61-62; Şarâni, *eṭ-Ṭabakâtü's-suğrâ* (nşr. Abdülkâdir Ahmed Atâ), Kahire 1410/1990, s. 70-71; Bedreddin el-Karâfi, *Tevşihu'd-Dibâc* (nşr. Ali Ömer), Kahire 1425/2004, s. 171; İbnü'l-Kâdi, *Dürretü'l-ḥicâl*, II, 162; Ahmed Bâbâ et-Tinbüktî, *Neylü'l-ibihâc* (nşr. Abdülhamid Abdullah el-Herâme), Trablus 1989, s. 588, 603; Gazzî, *el-Kevâkibü's-sâ'ire* (nşr. Halil el-Mansûr), Beyrut 1418/1997, I, 94; II, 20-21; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1628; İbnü'l-İmâd, *Şezerât* (Arnaüt), X, 314; Demîrî, *Ḳudâtü Mişr* (nşr. Abdürrâzık Abdürrâzık İlsâ – Yûsuf Mustafa el-Mahmûdî), Kahire 2000, s. 266-270, 271; Brockelmann, *GAL*, I, 551; *İzâhu'l-meknûn*, I, 201, 334, 431; II, 449; *Hediyetü'l-ârifin*, II, 236; Sezgin, *GAS*, II, 435; Abdülhay el-Kettâni, *Fihrisü'l-fehâris*, I, 216, 263; II, 783, 784; Zirikî, *el-A'lâm* (Fethullah), V, 302; *el-Fihrisü's-sâmil: el-Fıkh ve usûlüh* (nşr. el-Mecmau'l-melekî), Amman 1422-23/2001-2002, V, 123, 161-162, 310; VII, 217; Ali Hakan Çavuşoğlu, *Irak Mâliki Ekolü* (doktora tezi, 2004), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 89; Muhammed Mahlûf, *Şeceretü'n-nûri'z-zekiyye fi ṭabakâti'l-Mâlikiyye* (nşr. Ali Ömer), Kahire 1428/2007, II, 132; Muhammed el-Alemi, *ed-Deilü't-târiḥi li-mu'elleftü'l-mezhebi'l-Mâliki*, Rabat 1433/2012, s. 127, 133, 137, 138, 153-154, 177, 236, 346, 427; Münir b. Muhtâr et-Tellîf, “et-Tetâî, Ebû Şemsüddîn Muhammed b. İbrâhîm”, *Mv.AU*, IV, 391-395.

MURAT ŞİMŞEK

TEVERRUK

(التورق)

Nakit para elde etmek amacıyla bir malı vadeli satın alıp daha düşük peşin bir bedel karşılığında satıcıdan başkasına satma işlemi için kullanılan terim.

Sözlükte “basılı dirhemler” (gümüş para) anlamındaki **verik** kelimesinden türeyen **teverruk** önceleri sadece gümüş para talebini ifade ederken daha sonra altın ve kâğıt para talebini de içerir hale gelmiştir (Abdullah b. Süleyman el-Menî, sy. 72 [1425/2004], s. 353). Fıkhî terimi olarak nakit para elde etmek için bir malı vade ile alıp bunu satıcıdan bir başkasına alış fiyatından daha düşük peşin bir fiyata satmayı ifade eder (*el-Me'âyirü's-şer'iyye*, s. 412; *Mecelletü Mecma'i'l-fıkhî'l-İslâmiyyi'd-düveli*, XIX/3 [2013], s. 873; *Ḳarârât ve tavşiyâtü*, s. 580). Teverrukta müşterinin amacı maldan faydalanmak değil onu satarak nakit para elde etmektir. Akdî ilişki açısından üç taraflı bir işlem olan teverrukta taraflar teverruku talep eden kişi ile (ilk müşteri ve ikinci satıcı, müteverrik/müstevrik), ilk satıcı ve ikinci müşteridir.

Hanbelî kaynaklarında bir terim olarak geçen teverruk diğer mezheplerde “bey'u'l-İne” kapsamında değerlendirilir

(Buhûtî, III, 186; Mustafa es-Süyûtî, III, 62; Abdullah b. Süleyman el-Menî, sy. 72 [2004], s. 354; *Mv.F*, XIV, 147). Meselâ İbn Âbidîn, bey'u'l-İnenin farklı anlamlarda kullanıldığına değindikten sonra iki örnek verir. Birinci örneğe göre kendisinden borç para isteyen birine borç vermek istemeyen kimsede şöyle der: “Çarşıda 10 liraya satabileceğin bu elbiseyi ben sana 12 liraya satayım.” O kişi de elbiseyi vadeli olarak 12 liraya satın alıp peşin 10 liraya satar, böylece değerine vadeli 12 lira borçlanmış olur. Bir de bunun üç taraflısı vardır. Bu örnekte üçüncü bir kişi malı 10 liraya alarak ilk satıcıya aynı fiyattan satar. Böylece paraya ihtiyacı olan kişi elbiseyi satan kişiye 12 lira borçlanmış olur (*Reddül-muhtâr*, XV, 567-572). İşlem bu haliyle, bazı şartlara riayet edildiği takdirde ve teverruk konusu malın ilk akdi yapılarla ilgisi bulunmayan bir şahsa satılması durumunda bir kısım araştırmacılar tarafından câiz görülmektedir (*Mecelletü Mecma'i'l-fıkhî'l-İslâmiyyi'd-düveli*, XIX/3, s. 873). Zira bu durumda taraflar arasında önceden bir anlaşma yokken birbirinden ayrı iki akid söz konusu olmaktadır. Bu sebeple teverruk talebinde bulunanın niyeti gizli olup bunu ilk satıcı ve ikinci müşterinin bilmemesi gerekir. Kaynakların bir kısmında bu tür için “munzabıt teverruk” ifadesi kullanılmaktadır (klasik teverrukun hükmüne dair farklı görüşler için bk. İbn Âbidîn, XV, 568-572; Ali Muhyiddin Ali Karadâğî, s. 26-44; Münzir Kahf – İmâd Bere-kât, s. 1220-1224).

Teverruk son yıllarda faizsiz bankacılık kapsamında ele alınan, bazı kurumlarca uygulanan ve çokça da eleştirilen bir işlem olarak gündeme gelmektedir. Banka teverruku veya munazzam teverruk adı verilen uygulamalar şu şekilde gerçekleşmektedir: Paraya ihtiyacı olan kişi satıcıya (banka) başvurur; gerçekleşecek işlemler üzerine bağlayıcı bir vadele anlaşma yapıldıktan sonra banka, teverruk talebinde bulunan kişinin nakit para elde etmesi için parayı da müteverrika verir, müteverrik da ürünün bedelini taksitle bankaya öder. Bu işlem genellikle uluslar arası piyasalardan demir, bakır, buğday, ham petrol gibi ürünlerin alınması sırasında birkaç dakika içinde gerçekleşir. Söz konusu işlemde amaç mal elde etmek değil bankayı vekil kılarak malı bir başkasına satmaktır. Bir de ters teverruk (et-teverruku'l-aksî) terimi

vardır ki bu da anılan işlemde müteverrikın kurum ve finansörün müşteri olduğu şekildedir. Şöyle ki banka müşterisi, belirli bir malı satın alması için bankaya belli bir meblağ para yatırır, banka onun adına bu malı satın aldıktan sonra üzerinde anlaş-tıkları bir kâr ile yine onun vekili sıfatıyla vadeli olarak kendisine (banka) satar. Böylece banka müşterisi belirlenen vadenin sonunda hem yatırdığı parayı hem kârı almış olur. Bu teverruk türü mevduat sahibinin parasını belli bir vade ile faizsiz, fakat risk ve getiri garantili olarak bankaya yatırmasını temin için uygulanan bir yöntemdir (*a.g.e.*, s. 1224-1229; *Mecelletü Mecma'i'l-fıkhî'l-İslâmiyyi'd-düveli*, XIX/3 [2013], s. 874; *Ḳarârât ve tavşiyâtü*, s. 581).

Günümüzde uygulanan teverrukun hükmü konusunda bazı araştırmacılar alışverişin helâl, faizin haram olduğuna dair genel ilke (el-Bakara 2/275), Hayber hurmaları hadisi (*el-Muvaṭṭa'*, “Büyü", 20, 21; Buhârî, “Büyü", 89, “Vekâlet”, 3; Müslim, “Müsâkât”, 95), malın aynı kişiye satılmaması sebebiyle bey'u'l-İne olmadığı ve bu işleme insanların ihtiyacının bulunması gibi delillere dayanarak cevaz verseler de ulemânın büyük çoğunluğu işlemin câiz olmadığı görüşündedir. Mezhep kaynaklarında bey'u'l-İne tartışmaları dışında bu şekilde teverrukun cevazına dair ibarenin yer almadığı, “el-umûr bi-makâsidihâ” kaidesi, bir satış içinde iki satış yasağı ile satım akdinin ve şartın beraber bulunmaması gerektiği (çünkü banka malı satacağını kendisine şart koşmasa müteverrik bu akdi kabul etmeyecektir) ve bey'u'l-İne niyetinin açık olması bu işlemi câiz görmeyenlerin temel dayanaklarını teşkil etmektedir. Ayrıca bankanın mal satın almaya veya piyasaya girmeye ihtiyacının bulunmadığı, malın ne olduğunun ve niteliğinin bile çoğu zaman bilinmediği, bütün bunlara ribâyî gizlemek amacıyla başvurulduğu ve ihtiyaçların karşılanması için başka yöntemlerin de bulunduğu teverruku câiz görmeyenlerin kanaatlerini desteklemek için kullandıkları delillerdir (Münzir Kahf – İmâd Bere-kât, s. 1224, 1230-1249; Ali Muhyiddin Ali Karadâğî, s. 238-240).

Pek çok ilmi toplantıda ele alınan teverruk işlemiyle ilgili genel kanaatin ikinci görüş doğrultusunda olduğu söylenebilir. Konu 1998'de Râbitatü'l-âlemi'l-İslâmî toplantısında ele alınmış (karar nr. XV/5) ve neticede bankanın mülkiyetindeki bir malın müşteriye gerçekten satılması, malın bankaya doğrudan veya bir aracı vasıtasıyla daha düşük bir fiyata tekrar

satılmaması (böyle olduğu takdirde ribâ için hile içeren bey'ü'l-îne haline gelir) şartıyla câiz kabul edildiği ifade edilmiştir. Yine Râbita'nın 2003 toplantısında alınan kararda (karar nr. XVII/2) bankaların gerçekleştirdiği tevruk işleminin câiz olmadığı açıkça ifade edilmiş, gerekçe olarak da malın müteverrika satılmasından sonra bir başka müşteriye banka tarafından satılması için vekâlet şartının bulunması, kabz şartının ihlâl edilmesi ve işlemin şekli bir muamele vasfı taşıması gibi sebepler zikredilmiştir. Ayrıca on beşinci dönem toplantılarında cevaz kararının mülkiyet, kabz ve damân gibi şartları taşıyan gerçek tevruk için geçerli olduğu belirtilmiştir. Râbitatü'l-âlemi'l-İslâmî 2007 toplantısında (karar nr. XIX/4) tevruk işleminin haram olan îne satışına benzediği için câiz görülmediği teyit edilmiş ve bu işlemin gerçek ekonomik işlemleri amaçlayan İslâm ekonomisinin hedeflerine uymadığı ifade edilmiştir (*Mecelletü'l-Mecma'i'l-fıkhiyyi'l-İslâmî*, bk. bibl.).

Dünyada faizsiz bankacılık sektöründe uygulanacak standartları belirleme rolüne sahip temel kurumlardan biri olan Hey'etü'l-muhâsebe ve'l-mürâcaa li'l-müessesâti'l-mâliyyeti'l-İslâmiyye, 2006'da yayımladığı 30 numaralı standartta tevruk işleminin câiz görülmesi için şu temel şartların yerine getirilmesi gerektiğini belirtmiştir: Malın mevcut olması ve satıştan önce satıcının mülkiyetinde bulunması, malın altın, para veya para cinsinden bir şey olmaması, malın satıcının diğer mallarından ayrılacak şekilde tayin edilmesi, mal elde değilse vasfını anlatmak veya numunesini göstermek suretiyle tanıtılması, hakiki veya hükmî bir yolla kabzedilmesi, -haram olan îne satışına düşmemek için malın üçüncü bir tarafa satılması ve bu malın şart, anlaşma yahut örf yoluyla satıcıya geri dönmemesi, malın vadeli alım akdi ve peşin satım akdi arasında bir bağlantı bulunmaması, müşterinin satış konusunda kurumu vekil etmemesi (ancak sistem buna izin vermiyorsa kabz şartıyla mümkün olabilir), kurumun müşteriye sattığı malı müşteri adına satacak üçüncü bir taraf için vekâlet düzenlememesi, satın alınan malı müşterinin kendisinin veya kurum dışında bir vekilin satması (*el-Me'âyirü's-şer'iyye*, s. 412). 2009'da tevruk işleminin ele alındığı Mecmau'l-fıkhi'l-İslâmî toplantısında benimsenen nihâi kararda işlemin doğal bir şekilde gerçekleşip gerekli şartları taşıdığı takdirde câiz olduğu ifade edildikten sonra banka tevrukunun câiz kabul edilmedi-

ği, zira taraflar arasında -açıkça, zimnen veya örfen- yapılan anlaşmanın zimmet-tekenden daha fazla peşin para (faiz) elde etme amacına yönelik bir hile içerdiği belirtilmiştir (karar nr. 179 [XIX/5]; *Mecelletü Mecma'i'l-fıkhi'l-İslâmiyyi'd-düvelî*, XIX/3 [2013], s. 873-874; *Qarârât ve tavsiyyâtü*, s. 581). Avrupa Fetva Heyeti de aynı yıl konuyu ele almış, tevrukla ilgili Mecmau'l-fıkhi'l-İslâmî ve Râbitatü'l-âlemi'l-İslâmî kararlarını benimsediğini belirtmiştir (Ali Muhyiddin Ali Karadâği, s. 236-237).

Sonuç olarak banka tevrukunun uygulamada alınan tedbirlerle şekli bir işlem haline geldiği ve faizsiz finans kurumlarının faizli bankalardan farklı olduğu düşüncesine gölge düşürdüğü görülmektedir. Nitekim yapılan eleştirilerde bu işlemin ekonomik bir katkı sağlamadığı, güven sarsıcı olduğu, mahallî piyasalara bir fayda vermediği ve aslında bir yatırım yahut finansman yolu olmadığı dile getirilmektedir (Muhammad Ayub, s. 350; *el-Me'âyirü's-şer'iyye*, s. 413; Ali Muhyiddin Ali Karadâği, s. 6, 22; Münzir Kahf – İmâd Berekât, s. 1227).

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-Arab, "vrk" md.; Fîrûzâbâdi, *el-Kâmûsü'l-muhtâf*, "vrk" md.; Buhûti, *Keşşâfü'l-kınâ*, III, 186; Mustafa es-Süyûtî, *Me'alîbü üli'n-nuhâ fi şerhi Çâyeti'l-müntehâ* (nşr. M. Zühre Şâvîs), [baskı yeri yok] 1415/1994, III, 62; İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr* (nşr. Hüsameddin b. M. Sâlih el-Ferfûr), Dimaşk 1421/2000, XV, 567-572; Ahmed Fehd Reşîdî, *Ameliyyâtü'l-tevruk ve ta'tbikâtüha'l-iktisâdiyye fi'l-maşârifü'l-İslâmiyye*, Amman 2005; Muhammad Ayub, *Understanding Islamic Finance*, West Sussex 2007, s. 350; *Nedvetü'l-tevruk ve't-tevrük beyne's-şer'ati'l-İslâmiyye ve't-ta'tbiki'l-mâliyyi'l-mu'âşir* [9 min zilka'de 1428 h el-mu'âfîk 19 min nuvemr 2007 m], Kahire, ts. (Câmiatü'l-Ezher Merkezü Sâlih Abdullâh Kâmil li'l-iktisâdi'l-İslâmî); *el-Me'âyirü's-şer'iyye* (Hey'etü'l-muhâsebe ve'l-mürâcaa li'l-müessesâti'l-mâliyyeti'l-İslâmiyye), Menâme 1431/2010, s. 409-413; *Qarârât ve tavsiyyâtü Mecma'i'l-fıkhi'l-İslâmiyyi'd-düvelî 1406-1432/1985-2011* (nşr. Ahmed Abdülalîm Ebû Aliyû), Cidde 1432/2011, s. 580-581; Ali Muhyiddin Ali Karadâği, *et-Tevrukü'l-maşrafi beyne't-tevrukü'l-mundâbi' ve't-tevrukü'l-münazzam: Dirâse fıkhiyye mu'ârene*, Beyrut 1432/2011, s. 6, 22, 26-44, 236-237, 238-240; Abdullah b. Süleyman el-Menî, "et-Te'şîlü'l-fıkhi li't-tevruk fi çav'îl-ihtiyâcâtü't-temvîliyyeti'l-mu'âşira", *Mecelletü'l-Buhûşü'l-İslâmiyye*, sy. 72, Riyad 1425/2004, s. 351-382; *Qarârâtü Mecma'i'l-fıkhi'l-İslâmî 1977-2004/1398-1424*, Mekke 1424/2004, s. 320-321, karar nr. XV/5; *Mecelletü'l-Mecma'i'l-fıkhiyyi'l-İslâmî*, XV/17, Mekke 1425/2004, s. 287-289; XVIII/20 (1426/2005), s. 413-415; XX/23 (1428/2007), s. 355-356; Abdullah b. Muhammed es-Saîdî, "et-Tevruk kemâ tecrîhi'l-maşârifü'l-İslâmiyye", a.e., XV/18 (1425/2004), s. 173-224; M. Emîn ed-Darîr, "Hükümü't-tevruk kemâ tecrîhi'l-maşârif

fi'l-vaqti'l-hâzır", a.e., XV/21 (1427/2006), s. 63-94; "et-Tevruk: Hâkikatüh ve envâfuh (el-Fıkhiyyü'l-ma'rûf ve'l-maşrafiyyü'l-münazzam)", *Mecelletü Mecma'i'l-fıkhi'l-İslâmiyyi'd-düvelî*, XIX/3, Cidde 1434/2013, s. 7-874 (birçok ilim adamının tevrukla ilgili tebliğlerine yer verilmiştir); Münzir Kahf – İmâd Berekât, "et-Tevruk fi't-ta'tbiki'l-mu'âşir", *el-Mü'temerü'l-ilmî es-senevî er-râbi' 'aşer li'l-mü'essesâti'l-mâliyye el-İslâmiyye* (Câmiatü'l-imârâti'l-Arabiyyeti'l-müttehide), s. 1217-1250 (http://slconf.uaeu.ac.ae/prev_conf/2007/proceeding/45.swf) (12.01.2016); "Tevruk", *Mv.F*, XIV, 147-148.

İSMAIL CEBECİ

TEZKİRETÜ'İ-KURTUBÎ

(تذكرة القرطبي)

Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî'nin
(ö. 671/1273)
ölüm ve âhîret ahvaline
dair eseri.

Tam adı *et-Tezkire fi ahvâli'l-mevtâ ve umûri'l-âhîre*'dir. Kurtubî mukaddimede eserin yazılış amacını nefsi için öğüt, ölümden sonra sâlih amel şeklinde belirtir ve muhtevasını kısaca tanıtır. Müellif, bu eserde ele aldığı konularla ilgili anlaşılması zor ifadeleri açıklamaya, az kullanılan lafızları izah etmeye ve bazı hadisleri şerh etmeye çalıştığını söyler. Ona göre bu hususta önemli olan Hz. Peygamber'in sözlerinin doğru anlaşılmasıdır. Müellif *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Şur'ân* adlı tefsirinde bu eserine atıfta bulunmuş (meselâ bk. I, 137, 378; II, 193, 241), böylece kitabın kendisine nisbetini teyit etmiştir. *et-Tezkire*'de sistematik bir plan uygulanmayı mukaddimede belirtildiği üzere eser bablara (291 bab) ve bazı bablar da fasillara ayrılmıştır. Bablar bir bütün halinde göz önüne alındığında kitabın üç ana bölümünde oluştuğu söylenebilir. İlk bölümde ölüm ve kabir hayatını ilgilendiren hususlar, ikinci bölümde âhîret ahvali, üçüncü bölümde kıyamet âlâmetleri ve büyük kargaşalıklar (eşrât-ı sâat ve melâhim) konu edilmiştir.

Eserin birinci bölümünde ölümü temenni etmeme, fakat onun için hazırlık yapma, dünyaya kapılmama; ölünün arkasından ağlamanın meşrû olup olmadığı, ölüm acıları, ölüm anında kelime-i şehâdetin telkini, Cenâb-ı Hak'tan dünyadan imanı ayrılanın istenmesi, Azrâil'in geliş, tövbe kapısının kapanışı; bedenden çıkan ruhun nereye gittiği, semada ruhların birbiriyle karşılaşması; ölünün defni ve bu esnada Kur'an okumanın hükmü, ölümlerin kabirde birbirini ziyaret etmesi, kabrin ölüyü sıkması, yakınlarının kendisi için